
NJEGOŠEVA *LUČA* MAKROKOZMA I POOVA *EUREKA*

Dušan Ičević

The author intended to adapt Njegoš's poetical aesthetical values to the new researches in the context and complex of the human consciousness. For that he used the comparison with Poe's Eureka. Njegoš touched thoughtfully and metaphorically everything that exists in the Universe while Poe knows that the Space and Time are the same thing.

U traganju za novim razumijevanjem nastanka Njegoševih samotvora „oprobao“ sam nova poimanja i tumačenja ljudske svijesti i umjetničkoga oblikovanja u bio-fizičko-informacionome kompleksu i kontekstu.

Zamislio sam zapravo da Njegoševe poetsko-estetske književne vrijednosti samjerim i sa novijim naučnim istraživanjima u kontekstu i kompleksu čovjekove svijesti, mikrokozma i makrokozma. Čovjek je još od Demokrita mikrokozam. I Njegoševa *Luča* je mikrokozma. A mikrokozam je u makrokozmu, makrokozam je u mikrokozmu. „Sve je u svemu“ (Aristotel).

I veliki spisatelji, mislioci i poete zalazili su u bespuća i bezdan Svemira i punili ga svojom uobraziljom.

Otrpilike u isto vrijeme i Petar II Petrović Njegoš (*Luča mikrokozma*, 1845) i Alan Edgar Po (*Eureka*, 1848) otkrivaju čudesa nebesa.

Može biti začudno što se poetske „maštarije“ samjeravaju sa bio-fizičkim „kategorijama“. Kvantno-relativistička naučna otkrića suštine svekolike „objektivne stvarnosti“ otvorila su potpuno novi nepoznati, nevidljivi i nepredvidljivi a postojeći holosvijet mikrokozma, i vidljivoga, dogledljivoga i beskrajnoga makrokozma.

I *Luča makrokozma*

Njegoševa misao se plodi u unutrašnjoj spoznaji i spoju makrokozma i mikrokozma.

Je li i Njegoš prethodnica novom tumačenju kvantno-holografskoga univerzuma?

Njegoš je svojom misaono-poetskom pro-vidnošću pro-svjetljavao tminu „ljetopisa opširne vječnosti“.

Koja/kakva je Njegoševa kosmogonija?

Između Plave pustinje neba i Kamene pustinje Crne Gore je Pustinja cetinjski misaono saznao svoj svijet i zapalio ga *Lučom*.

Potpuno usredsređen sam sa sobom iz svemira u sebi zanesen smislom postojanja beskrajem odvojen od spoljnega svijeta za četiri nedjelje časnoga posta pravi pravo čudeso saznaje sopstveni svemir sa svim šarovima. Sve zgusne u Svjetlosni prasak. *Luča mikrokozma* i jeste Njegošev Veliki prasak, koji se ne da vratiti u Crnu rupu.

Njegoševu kosmogoniju makrokozma, svemirski poredak, samjeravam sa *Lučom mikrokozma*, koju čini čovjek. Jer, Njegoš se zaputio u nebasa ne da bi razgledao Vaseljenu, nego da spozna čovjekovu tajnu. A čovjek je svuda, najviše svojom misli. Čovjek je s ove, i s one strane: meta-fizika mu čini odsjev. Objektivna stvarnost je samo u „fizičkim“ objektima, koji su u kartezijskoj podjeli na materijalno i duhovno, samjerljivi, i konačni. Pravo biće je u stvarnome životu, koji je raspet između jave pune jada i zala, i snoviđenja, koja su jednako smučena.

U kvantno-holografskom mnoštvu jednoga, u sveopštoj povezanosti svega u beskrajnom prostor/vremenu, čovjek spoznaje, ili mu se iz „implicitnoga svijeta“ otkriva ono što mu je pojmljivo, moguću stvarnost koja je neprekidno u promjenljivoj kretanju. Tumačenja koja daje su ograničena i „umnim aparatom“ i svodljivom metodologijom na sastojke. Kvantno-holistička paradigma mu otvara mogućnosti da zalazi i u skrivene „predjele“ Svemira.

Njegoš je svojom misaono-poetskom pro-vidnošću pro-svjetljavao tminu „ljetopisa opširne vječnosti“.

a) *U početku bi Svjetlost.* – Naučnici zamišljaju da je vjerovatno sve počelo od Velikoga praska. /Najnovija su „saznanja“ da život svemira nije započeo zaglušujućim praskom, nego tihim šapatom koji je prerastao u potmulu tutnjavu/. Nauka ne zna šta je bilo prije toga početka. Nagovještava se mogućnost da se razvojem Vasiono dospije do Velikog usisaja u Crnu rupu, potom opet do novoga Velikoga praska, pa... /Kako objašnjava Stiven Hoking, nazvan Ajnštajnom današnjice, „crna rupa“, u koju bi moglo sve da se strovali, jeste četvorodimenzionalno vremensko/prostorno zgusnuće koje sve okolo usisava, i iz koga ništa, čak ni svjetlosni zrak, ne može da se otišne usljed strahovitoga privlačenja (gravitacije) (Kosmos u orahovoj ljusci). U najnovije vrijeme se predomišlja i nudi ideju da i „crna rupa“ curi i propušta informacije, pokušavajući da spoji opštu teoriju relativnosti i kvantnu teoriju u jednu – kvantnu gravitaciju./

Jesu li Njegoševe mrake bile „crne rupe“?

U početku, Svemir je bio u stanju čiste energije, gusto protkan elektromagnetnim zračenjem; bila je Svjetlost.¹

---

¹ U Velikome prasku, nakon prve stotinke sekunde, hlađenjem su mogle nastati elementarne čestice: elektroni, protoni, neutroni; nakon prva tri minuta

Ako je vjerovatna ideja Velikoga praska za konkretni Univerzum, je li moguće da je u beskrajnom prostor/vremenu bilo više „praskova“ za bezbroj Univerzuma?

I kod Njegoša bi/bješe Svjetlost. Najprije je Svemogućí udarom prvim i najsjajnijim (Veliki prasak?!) razdrobio mračno carstvo, zažega plamene bure u predjele haosa, budio sunca i mirove, rasprostranja svijetle granice.²

Potpuno suprotna i Božjem svjetlosnom udaru i Velikom prasku je Satanina zamisao o prvobitnoj svjetlosti. Svejedno što je zastupa *Princ tame* u namjeri da ospori pravo Bogu na Svemogućstvo, otvara potpuno drugačije poimanje.

Sve je bilo Svijetlo, odvajkada, tvrdi Satana.

*Prostor cjeo u stara vremena
bješe svj'etlim zasut šarovima,
lica tame nigđe bilo nije.*

Nekakva je pogubna sudbina učinila da nestane svjetlost, da svi šarovi propadnu u bezdna, samo jedan „nevredim osta“ na kome vlada njegov sopernik. Satana žali što i on nije propao, pa da je carstvo noći svuda pogasilo zraku svjetlosti.³ Prigovara da je bog Svemogućstvo sebi prisvojio i iz haosa zdrobljenih nebesa počeo stvarati male mirove koje puni slabim žiteljima da bi mu sve pokorno bilo.⁴

Naučni dokazi nijesu dovoljni da se zaista pouzdano zna kako je sve nastajalo. Njegoš je dao priliku da se može zamišljati svjetlosna kosmogonija u više vjerovatnoća.

---

počinju se spajati protoni i neutroni u stabilna jezgra, najprije vodonika i helijuma. U vrtložima gravitacionih polja nastaju prvobitne galaksije, potom se termonuklearnom reakcijom zvijezde rasplamsavaju u sjajne supernove. Proces eksplozija se nastavlja. Naše Sunce je, izgleda, zvijezda četvrte generacije. Sunčev sistem je vjerovatno nastao prije 4,6 milijardi godina. Hemijski sastav Zemlje je uglavnom utvrđen još pri nastanku.

² *Luča mikrokozma*, III, 91-92, 78-80, 97.

³ *Ibid*, IV, 101-103, 113, 118, 130, 133-135.

⁴ *Ibid*, IV, 76, 146-150.

Kakva je priroda svjetlosti u Njegoševim spjevovima?

Svjetlost je prepoznatljivi i znak, i simbol, i djelstvujuća sila Njegoševe poezije. Svuda su svjetlost, luča, iskra... Preteže tumačenje da je kod njega svjetlost imaterijalna. Tako Vuko Pavićević smatra da je ona za Njegoša božanskoga porijekla, i da je ne posmatra samo u fizikalnom, nego i u prenosnom smislu kao red, harmoniju, prosvjetljenje. Da se svjetlost može uzeti i u fizičkom i u metafizičkom smislu, Slobodan Tomović navodi stihove o mirovima i umovima koji cvjetaju svještenijem lučama. Svjetlost se sa imaterijalnoga porijekla prenosi na fizički svijet, što pokazuje stihovima o prvoj svjetlosti sa prijestola mirosijatelja koja je okupala biće, i odakle se *svemu biću nasmijala zora*.

Bliži je stvarnome pjesnikovome shvatanju kada napominje da svjetlost, pored duha, reda, harmonije u prirodi, označava i samu uređenost prirode, i navodi stihove *Čas suđeni zazvoni svjetlosti...* da „pjesnik kroz Satanine reminiscencije izjednačava pojam svjetlosti sa prirodom“. Izričito navodi da svjetlost ima i direktno fizičko značenje, kada pjesnik pominje kako nebeska tijela, fizički svjetovi, „liju svjetlost u opširnu sferu“. Nesumnjivi su i fizički identitet, i metafizička izvjesnost svjetlosti, ali je metafizička svjetlost primarna. Osnovni je Tomovićev stav da je svjetlost Njegoševa teologija, ali i moralna filozofija.⁵

U početku bi svjetlost i koja nije božanskoga porijekla. Jeste Satanino tumačenje, ali je svjetlost nastala nezavisno od božje volje, i prije nego što je zavladao njegov protivnik.⁶

Prvobitna svjetlost je samorodna, ili bar nije stvorena od posebne sile, koja hoće da vlada vasionom.

---

⁵ Slobodan Tomović, *Njegoševa Luča*, „Grafički zavod“ – „Industrija import“, Titograd 1971, Isto, str. 35-43.

⁶ *Luča mikrokozma*, IV, 101-110.

U panestetskom značenju, i spone duha i materije koje „obavlja“ svjetlost, S. Tomović dosljednije potvrđuje i njenu fizičku supstancu. Fizička svjetlost jeste nastavak duhovne svjetlosti, sredstvo duhovne svjetlosti ili razuma da ispuni svoj plan stvaranja. Novi zaključak je da „pjesnik pod fizikalnim svojstvima svjetlosti podrazumijeva jednu transmisionu vezu između duha i materije,... pokretačke sile u prirodi, kako on vjeruje, ili Boga, i stvarnosti u kojoj se ta sila opredmećuje“. Podsjeća da Bog nije mogao iz ničega stvoriti materiju, te je materija nezavisno od božje intervencije skrivala u sebi kvalitet, „koji će se na podsticaj Gospoda objelodaniti, odnosno preobraziti u elemenat fascinirajuće svemirske vatre koja daje život, red i ljepotu postojećem“.⁷

Materijalnost svjetlosti izvjesno čini naporednu silu sa božjom moći da stvara, i da svrhovito preoblikuje prirodu.

b) *Njegošev Veliki prasak*. – U *Luči* je razvio „svoju“ kosmogoniju i opisao mnoštvo šarova i „raspored“ planeta u Vaseljenu. Sopstvenu kosmogoniju je sačinio sa tri tumačenja nastanka svega: Boga Tvorca, arhangela Mihaila i Satane.

Je li moguće da je pro-vidio silinom svoga duha i misli koje nemaju granica da prozru ono što se zbilo. Savremena nauka je za vidljivi Svemir pretpostavila, za sada, da je nastao iz Velikoga praska.

U vrsti Pjesnikovoga Velikoga praska zbilo se iskrovito trenutno obasjanje svemira, iz koga su nikli nebesa i šarovi. Prva iskra je sjekla iz središta velikoga tvorca.

... odavde se sa svjetlošću prva
svemu biću nasmijala zora;
ovde se je besmrtijem pravda
na vječito carstvo sačetalala.⁸

---

⁷ Slobodan Tomović, *Njegoševa Luča*, isto, str. 129-130.

⁸ *Luča mikrokozma*, II, 135-138.

Božji kosmos nije samo nepregledna prostorna ravnina, nego ispunjena pravdom, spojeni sudba, volja i um. Tvoriteljska je moć i božjega slova. U Bilježnici „Slovo je božje začalo mirove u prostore.“ U Testamentu skrušen pred svojim Bogom potvrđuje Bibliju: „Tvoje je slovo sve iz ništa satvorilo“. Bog je samotvoran, i stvara iz ničega: u početku bi Slovo, Riječ, Logos. U svojoj kosmogoniji, Njegoš je dao i drukčija tumačenja.

Šta je sačinilo sve postojeće: volja Tvorca ili tajni zgodan slučaj ili pogubna/slijepa sudbina?

U Luči je samotvorni bog digao svoju krunu i prvim i naj-sjajnijim udarom razdrobio mračno carstvo. Tvorac će ispuniti svoj sveti zavjet, i otpočiniti tek

*mračne točke kad nigđe ne bude
do predjelah niti za predjele,
kad joj oblik pregnusni pogine,
kad svi kraji zaplamte svjetlošću...⁹*

Je li i Satana sam po sebi bio, ili ga je Otac stvorio i moćnom rukom *na tron gordi iz ništa popela...¹⁰*

Satana nije samotvoran, pošto je prvobitno, kaže, bio u vječnome snu. Spori tako da je i Bog jedini koji stvarati može. A otac, Tajni slučaj:

*navlaštito nas je satvorio
da pravilo biću sačinimo,
da gordosti metnu granicu, i da sa vlačem nebesnijem dijele
vladu, i svi imaju jednaka prava.¹¹*

Tako se ograničava Svemogućstvo Boga i traži sopstveno pravo vladanja i uređenja svijeta.

Njegoš nalazi bezbroj svjetova koji napunjavu Vasionu. Jesu li i oni iz božjega nauma i djela, ili su van domašaja Tvorca.

---

⁹ *Luča mikrokozma*, III, 78-80, 122-123, 117-118, 120.

¹⁰ *Isto*, III, 237, 245.

¹¹ *Isto*, IV, 85-90.

Ako je u beskrajnosti prostor/vremena mnoštvo svjetova, je li prikladnija Satanina kosmogonija po kojoj je cio prostor u stara vremena bio zasut svijetlim šarovima (i u svakom je bio jedan vladac okrunjeni). Pogubna sudbina je učinila da uskoleba prostor i mirove i u trenutku sva božestva padoše s prestola u strmoglav, razdrbljavajući jedni druge leteći u komatima u bezdna.

Je li ih usisala Crna rupa?

Tek tada jedan mir nevredim koji po nekoj slijepoj sudbini omogućiti da osta/zagospodari, Satanin užasni protivnik, na svom prestolu – Bog. Strašan slučaj prvih nebesa daje mu priliku da prisvoji ime svemogućće. Bog nije tvorac prvih svjetova:

*tajni slučaj naš je otac bio...*¹²

Njegoševa otkrovenja smještam u *devet krugova*.

Prvi krug je kada zbacuje sa sebe okov fizičeski, i sa angelom lebdi po nebesima. U drugom krugu razgleda presto mirosijatelja. (Pjesna I). Treći krug opisuje rajsko naselje. (Pjesna II). U četvrtom krugu prisustvuje razgovoru arhangela Mihaila i Gavrila sa Svemoguććim, koji otkriva tajne nastanka i uređenja Svemira, dok u petom krugu otkriva crnu dušu slavljubivoga vojvode Satane (Pjesna III). Šesti krug je za Satanu koji iznosi svoju tajnu kosmogonije i razloge pobune protiv Boga (Pjesna IV). U sedmom krugu je boj na nebesima, i pad Satanine zle vojske u utrobu ada (Pjesna V). U osmom krugu, Svemogućći saopštava svoju odluku da postavi jedan šar, nedaleko od ada, nazvan zemlja u kome će obitavati Adam. Deveti krug je izgon iz raja, gdje pjesnik vidi kako zmija prevari pramateru, i prvo bratoubistvo. Izvan krugova je vidjenje:

Sunce pravde i zemlju ogrija...,

pošto se Sin dostojni oca prevječnoga, obukao u čelovječestvo, i svojim vaskrsenjem donio spasenje ljudskome rodu (Pjesna VI).

---

¹² *Luča mikrokozma*, IV, 84-136.

Istočnici koji su prosvjetljivali Njegoša odista su vrhunski trenuci samospoznaje svojstveni pravim poetama. Poetska vizija nadmašuje svaku literarnu „podlogu“ koja se pripisuje Njegošu. Puko prepričavanje onoga što je vidio na nebesima može biti samo „blijeda sjenka“ čudesnih prizora i burnih događanja.

Misaono je napravio proboj u svemirsko prostranstvo. Jesu li mu se otvorili Ajnštajn–Rozenovi tuneli, i u kosmičkoj svijesti se „obavijestio“ o prirodi svekolikoga univerzuma?

Njegoševo nebo je otvoreno i beskrajno. I on je spoznao, sopstvenom mišlju, i dotada otkrivenim tajnama, kako izgleda svemirska beskrajnost. Striktno se, naravno, ne mogu naći stihovi koji se naučno vrednuju. No, misaono, pa i metaforično, u(z)nosio se u beskraj Svemira da bi „dotakao“ šta se sve u njemu nahodi.

Najnovija astronomska istraživanja nalaze Multiverzum, bezgraničnu prirodu sa bezbroj univerzuma. Univerzum u kojemu živimo je jedan od mnogih. Hablovo Duboko polje sadrži mnoštvo galaksija različite starosne dobi. U Velikom prasku ($N=0$) spojili su se materija, prostor i vrijeme. U trojstvu su energija/materija/informacija. Svemir se neprekidno širi.

II *Nova Eureka*

Svojom *Eurekom* Alan Edgar Po je ušao u „procijep“ između stroge nauke i naučne fikcije u samo središte spoznajne moći misli.

A. E. Po je mislio, do-mislio, dušom osjetio, razumom dokučio šta je sve moglo, ponekad izričito, moralo da se desi u razvoju svemira koji je beskrajan. A pojam „Beskraj“ je „misao nad mislima“, *misao nad svim mislima*, nastala iz čovjekove potrebe da razumije.¹³

---

¹³ Alan Edgar Po, *Eureka*, Službeni glasnik, Beograd 2008, str. 31, 35.

Najtananija nit *Zamisli* jeste njeno samosaznanje. Misao omogućuje da se ispravno upotrijebi *Intuicija*, koja može pomoći da se shvate tajne svemira. Bog je začetnik svega, svojom voljom sve određuje. *Neprekinutu* Božju volju shvata kao nastanak *Difuzije*, koja se protokom i okončava.¹⁴

Zalazi ipak u moguće razvojne sile svemira od atoma, širenja Univerzuma do ponovnoga sažimanja. Najavio je učenje o Velikome prasku i o mogućemu sažimanju Velikim usisajem u Crnu rupu.

Intuicija ga nagoni na zaključak „da ono što je Bog prvobitno stvorio – da Materija, koju je Svojom Voljom prvu stvorio iz svojeg Duha ili Ništavila – ne može da bude ništa drugo nego Materija u najširem shvatanju – čega? – *Jednostavnosti*“.¹⁵

Počinje od *prvobitne Čestice*, koja je zaokružila čin, ili zamisao o Postanju. Nastanak se odvijao „prodorom izvornog, i, stoga, običnog *Jednog* u nesvakidašnje stanje *Mnoštva*. Akcija ovakve prirode upućuje na reakciju. Širenje Jedinstva, pod ovakvim uslovima, uključuje težnju za povratak Jedinstvu – težnju koja ne posustaje do ispunjenja“.¹⁶

Sve je počelo iz *Jednoga*, i sve se u *Jedno* vraća.

A. E. Po naglašava da će pokazati svoju zamisao. Samo ću dati u naznakama kako obrazlaže, u polemičkome tonu, svoje ideje.

Univerzum Svemira je pravi, a ne Univerzum zvijezda. Potvrđuje Paskalovu misao da je Univerzum, naravno svemira, sfera, „čije se središte nalazi svuda, a periferija nigdje“.¹⁷

Pretpostavku o apsolutnome Jedinstvu unutar prvobitne Čestice dovodi do beskonačne djeljivosti. Kako u kontekstima navodim, odista materija nema nesvodljive „gradivne elemente“;

---

¹⁴ *Isto*, str. 75.

¹⁵ *Isto*, str. 38.

¹⁶ *Isto*, str. 40.

¹⁷ *Isto*, str. 36-37.

nego se čestice neprekidno dijele, prelaze jedna u drugu, u beskrajnome „Plesu energije“. Iz jedne Čestice, kao središta (Veliki prasak!) se, kaže, sferično širi neizrecivo veliki, ali ipak ograničeni broj nezamislivih ne do kaja sićušnih atoma. Njutnovu *Gravitaciju* stavlja u središte svojih namisli, u odnosima *Privlačnosti* i *Odbojnosti* (koje imenuje i Materijalno i Duhovno, Tijelo i Duša). Materija se iz središta sfere, usljed radijacije ujednačeno širi iz apsolutne, nemjerljive, neuslovljene Čestice.¹⁸

Neodrživa je, nemoguća i besmislena zamisao o neograničenoj materiji, pa je Sažimanjem¹⁹ vraća na početak, sa mogućnošću novih početaka. Procesi za koje se, kako kaže, drznuo da zamisli, vjeruje da će se vječno, vječno obnavljati.²⁰

U svojim *vizijama* vidi atome „nepojmljivo razjedinjene i neizrecivo složene“, koji su postojali kao Jedno, i bore se za povratak apsolutnome, sićušnome, bezuslovnome Jednome. A. E. Po je otkrio, ono što se u savremenim istraživanjima i koncepcijama kvantne fizike i tumačenja svijesti o nelokalnosti postavlja, da atomi nijesu ograničeni nikakvim, stvarnim ili izmišljenim, lokalitetom. „Ništa nalik lokalitetu ne smatra se njihovim izvorištem“.²¹

Pou nebesa „na uvo šapuću tajne *miliona minulih vekova*“. Ono što vidi u tom trenutku na onim svjetovima, „istovetno je onim događajima u kojima su učestvovali njihovi stanovnici pre *milion vekova*“. Po zna da su Prostor i Vrijeme jedno.²²

Ugledni astrofizičar Mičio Kaku, jedan ot tvorca *M-teorije struna*, za koju se nada da će dovesti do *Teorije svega*, kazuje da

---

¹⁸ *Isto*, str. 66.

¹⁹ *Isto*, str. 82-83.

²⁰ *Isto*, str. 162.

²¹ *Isto*, str. 54-55.

²² *Isto*, str. 136-137.

je američki pisac misterija (samo?) Edgar Alan Po prvi riješio *Olbersov paradoks: Zašto je nebo crno*. Po se godinama zani-
mao za astronomiju, i pred smrt objavio tekstove „u obliku filo-
zofske pesme *Eureka: pesma u prozi*.“ Navodi i tekst:

„Kada bi se zvezde nizale bez kraja, pozadina neba
predočavala bi nam se ravnomerno osvetljena, kao što je u
Galaksiji – jer u čitavoj toj pozadini ne bi moglo biti nijedne
tačke u kojoj ne bi bilo zvezde. Zato, s takvim stanjem stvari,
jedino objašnjenje zašto vidimo praznine koje naši teleskopi
nalaze u nebrojeno mnogo pravaca dobijamo ako pretpostavimo
da je udaljenost od pretpostavljene pozadine toliko golema da
ijedan zrak odatle još uvek nije uspeo da stigne do nas.“

Po je, uvjeren da je u pravu, završio naznakom da je ideja
„odviše lepa da ne bi u svojoj srži skrivala Istinu.“

Kosmolog Edvard Harison, koji je prvi ukazao da je Po
riješio Olbersov paradoks napisao je: „Kada sam pročitao
Poove reči, zapanjio sam se: kako je pesnik, ne više od
naučnika amatera, došao do ispravnog objašnjenja pre sto
četdeset godina, dok se na našim fakultetima još uvek predaje
pogrešan odgovor?“²³

Šteta je što naučnici nijesu čitali, ili razumjeli Njogoševa
misaona otkrovenja da bi ih samjerali sa novijim naučnim
otkrićima. Zna se da se veliki mislilac veoma zanimao za tajne
Vaseljene, nabavio je i teleskop, zapisivao svoja zapažanja,
naročito u *Bilježnici*. U monografiji *Njogoševo počelo*²⁴ nasto-
jao sam da bar otvorim za prosudbu Njogoševe misli o beskra-
jnome Svemiru, o mnoštvu svjetova, o Početku svega, što sam
dao u navedenome tekstu, o čovjeku kao mislećemu atomu, o
mislama kao častici ognja besmrtnoga...

---

²³ Mićio Kaku, *Paralelni svetovi, Putovanje kroz postanak, više dimenzije
i budućnost kosmosa*, Heliks, Smederevo 2012, str. 24.

²⁴ Dušan Ičević, *Njogoševo počelo*, ITP „Zmaj“, Novi Sad 2006.

U *Bilježnici*²⁵ Njegoš pati rašta nije vidio kada su zažegle na istoku prve zrake vječne oblake tame. Je li žal što nije bio svjedok prve svjetlosti, ili želja poete da spozna tajnu samog čina stvaranja? Kako pojmiti i rašta ne zna tajnu onoga sijatelja kojemu na našoj planeti zrna padaju, a na druge se cvjeta i vječni plod proizvodi. Ne kanim da doslovno „prevodim“ Njegoševa čuđenja. Međutim, može li se makar pitati: je li možda pro-vidio da osim Zemlje, koja je „plačevni judol“, postoje i cvjetne planete. Čak ako se može smatrati da je mislio na nebesko rajsko naselje, zar nije čudnovato da spominje i druge (naseljene?!) planete.

U *Luči mikrokozma* na svoj način putovao je kroz vrijeme da bi saznao kako je sve bilo, i Adama „proglasio“ za Vanzemaljca koji po Božjoj presudi zbog prvobitnoga grijeha na nebu za saradnju sa Satanom postaje Zemljanin.

Radoznao sam i prema *Fermijevome paradoksu*, koji je zapitao: *Gdje su svi oni?*, misleći na vanzemaljce. Priroda nije jalovica da bi u beskrajnu prostora/vremena samo na jednome mjestu stvorila život, i uzorno biće kakav je Č/čovjek. U milijardama galaksija, sunčevih, planetarnih itd. sistema vjerovatno je nastajalo više oblika života i inteligentnih stvorenja. Zašto ih ljudi nijesu spoznali, ili oni došli u posjetu zamamno je za traganje.

Moguće putovanje kroz crvotočine i Ajnštajn-Rozenove tunele ushićuje svakoga mislioca, spisatelja, pa i običnoga čovjeka. Plodnosne ideje dala je zamisao o antropičkome principu, po kojemu sve nastaje sa svrhom da se stvore uslovi za nastanak *Posmatrača*, naravno Č/čovjeka koji svjedoči o stvorenome.

Najnovija astronomska istraživanja nalaze *Multiverzum*, bezgraničnu prirodu sa bezbroj univerzuma. Univerzum u kojemu živimo je jedan od mnogih. Hablovo *Duboko polje* sadrži mnoštvo galaksija različite starosne dobi. U Velikom prasku

²⁵ *Njegoševa bilježnica*, Istorijski institut, Cetinje 1956, str. 138.

($N=0$) spojili su se materija, prostor i vrijeme. U trojstvu su energija/materija/informacija. Svemir se neprekidno širi.

Njogoševo nebo je otvoreno i beskrajno. I on je spoznavao, sopstvenom mišlju, i dotada otkrivenim tajnama, kako izgleda svemirska beskrajnost. Striktno se, naravno, ne mogu naći stihovi koji se naučno vrednuju. No, misaono, pa i metaforično, u(z)nosio se u beskraj Svemira da bi „dotakao“ šta se sve u njemu nahodi.

Protunelisanje iz individualne lokalne u kolektivnu kosmičku svijest omogućuje da se u spoznaji cjeline, kolapsom talasne funkcije, „izabere“ određeno „stanje“, koje je vidljivo i prepoznatljivo. Usuđujem se da nahodim da vrhunski umjetnici i mislioci, u mome istraživanju Njogoš i Po, mogu da dosegnu „onos-tranost“ svemirske tajne, koju oblikuju svojim djelima. Umjetnici svjesno uspijevaju da iz mnoštva superpozicija odaberu željeno stanje.